

Др ЈАРОСЛАВ ДАШИЋ

**МЕХАНСКО-КАФАНСКО-ПЕКАРСКИ ЕСНАФ У ЧАЧКУ
(1841—1910)**

Др ЈАРОСЛАВ ДАШИЋ
УУ 32000 Чачак
Радише Поштића 7

UDK 338.6 „1841-1910“

И после Другог српског устанка, са све чешћим караванима трговаца, путника и робе, подизањем мезулана и развојем поштанског саобраћаја, занатства и јавних делатности, поред путева, на њиховим раскрсницама и у варошима Србије подизане су механе и кафане. У њима су налазили окрепљење и смештај путници, трговци и други намерници.

Поред спремања хране и дочења пића, у механама и кафанама печен је хлеб (у црепуљама и пећима). Постепено, у градовима започиње и развој пекарског, као самосталног, заната; пекари су отварали и своје специјализоване радње — пекаре. И угоститељство је постепено трансформисано: од механа настајале су кафане, а касније биће подизани и хотели. У варошима, иако су постојале пекаре, справљање хлеба и пецива настављано је и у механама и кафанама. Ово није „ишло у рачун“ пекарима, који су парирали механицијама

и кафецијама на тај начин што су у својим радионицама нудили и разне врсте јела. Из овога ће се изродити спорови, који су дуго трајали.

Ипак, ни ти спорови нису сметали механцијама, кафецијама и пекарима да улазе у заједничке струковне организације — еснафе. Циљ еснафа, поред осталог, био је и да штите интересе својих чланова, да брину о подмлатку и спречавају бесправан рад „дивљих“ мајстора.

Тако је било и у Чачку, где је 1841. године основан Механско-кафанско-пекарски еснаф. Ако се суди по расположивим документима, правила овог еснафа нису одмах одабрана, што може да наведе на закључак да он и није радио у првим годинама. Чачанске механције, кафеције и пекари тражили су 1844. године да им власт потврди еснафска правила, али Министарство унутрашњих дела ово није учинило образлажући такав свој поступак припремама нацрта еснафске уредбе.¹ Уследио је, после доношења те уредбе, и потврђивање ових правила.

Иначе, у Чачку је 1838. године пописано 27 механа, а 1857 — 57 приватних механа и кафана; тада их је у трнавском срезу било осам, а у моравском (љубићка села) — 12.²

ОД ШЕГРТА ДО МАЈСТОРА

У механама, кафанама и пекарама дуго су радили углавном чланови појединих породица; ако је било више посла — у помоћ су позивани приучени радници.

За послове у тим и таквим објектима нити је учен занат, нити су полагани калфенски и мајсторски испити пред стручним комисијама.

Ако се узму за веродостојне подаци из деловодног протокола овог еснафа, полагање стручних испита, механског, у Чачку отпочело је 1866. године. Први је мајсторски испит положио 26. јуна 1866 — у присуству старешине Еснафа Миће Шуљагића, Стева Ђуровића и Обрада Ковачевића — Васо Микаиловић. После њега мајсторски испит положио је Јован Миловић.³

Полагање испита захтевало је одређену процедуру. Одобрење је издавало Окружно начелство након увида у „калфенско писмо“ и доказе о томе да кандидат већ држи радњу. Начелство је, у складу са Еснафском уредбом, ценило да ли кандидат испуњава тражене услове. Након тога упућивало га је Еснафу — „да га испиту под-

вргне па ако се достојан покаже да га за члана свог прими и мајсторско писмо изда“. Само начелство је делегирало и свога представника у комисију — као када су, на пример, мајсторски испит полагали Илија Обрадовић и Јован Минић, калфе.

Из докумената овог еснафа сазнаје се да је мајсторски испит положило од 1866. до 1876 — 17, од 1877 до 1886 — 21, од 1887. до 1896 — 38, а од 1897. до 1910. године — 50 калфи.

Власници радњи могли су да постану само они који имају положен мајсторски испит и „мајсторско писмо“, уз — наравно — испуњавање других услова, у које је спадало и извршавање одређених обавеза. Када, примерице, кафеџија Ђорђе Николић није могао да докаже да је у Свилајнцу (одакле је досељен) платио механску таксу, Окружно начелство у Чачку наложило му је да плати таксу од пет талира, а Механско-пекарском еснафу два цванцика цесарска.⁴ Решење Окружног начелства потписано је 1. јуна 1874. Тих година, иначе, поред већ поменутих, у Чачку је радило још неколико мајстора досељених „са стране“; било их је четири, од којих је један мајсторски испит положио у Крагујевцу. Деведесетих година у Чачку су „упражњавали“ радњу и неки други долазници — њих четири.

У то време у овом еснафу било је релативно доста мајстора: старих до 25 година — 40, од 26 до 30 година — 48, од 31 до 35 година — 20 и старијих — 28. У Чачку је рођено њих осам, у трнавским селима — 14, у Драгачеву — 30, у селима среза моравичког — 15, у селима ариљског среза — 10, у Македонији — 14, у Сјеници и Новој Вароши — 15, по један у Задру и Бугарској.

Мајстори су регрутовани из редова калфи. Међутим, нису све калфе полагале мајсторски испит. Располаже се са подацима да је од 1886. до 1893. године калфенски испит положило 140, од 1894. до 1902. — 48 и од 1903. до 1910. године — 38 кандидата. (У овом делу Србије, иначе, радило их је у механама, кафанама и пекарама и више — али, ти су досељени са калфенским звањем).⁵ Занимљива је њихова „старосна структура“: до 20 година — 68, од 21 до 25 година — 95, од 26 до 30 година — 44, од 31 до 35 година — девет, уз 10 још старијих.⁶

Да би изучавали занате, у Чачак су стизали дечаки из разних крајева. Након шегртовања, они су при овом еснафу полагали калфенски испит. Од оних који су тај испит положили 16 их је било из Чачка, 30 из села трнавског среза, 10 из моравског (касније: љубишки) среза, 60 из Драгачева, 26 из ариљског среза, 10 из „Турске“

(Стара Србија), пет из Новог Пазара, 10 из пожешког среза, четири из златиборског среза, двојица из Црне Горе, петорица из Нове Вароши, девсторица из ужичког среза, 18 из моравичког среза, двојица из таковског среза, а по један из Херцеговине и Бугарске.

ПОСЛОВИ ЕСНАФА

Чланови Еснафа састајали су се по потреби, али најмање једном у току године.

На том, годишњем скупу усвајан је финансијски рачун, а вршене су и припреме за еснафску славу. Тако је, рецимо, било и 1886. године када је старешина Еснафа био Мићо Шуљагић. Он је на седницу заказану за 31. јануар позвао све чланове — њих 54.⁷ Тада су извршене припреме за еснафску славу — Сретење Господње. Одлучено је, као и до тада, да се слава обави уз црквени обред, да се гости примају до 12 сати и да трошкове сносе сви чланови — по динар ће уплатити у касу. Готово истоветно је закључено и 21. јануара 1888. када је на скуп позвано свих 77 чланова. Годину дана касније, на дан славе организован је „еснафски бал“, на који су чланови Еснафа могли да поведу само припаднике своје породице. Укупни трошкови славе — 150 динара — покривени су из еснафске касе, а за бал су сви уплаћивали по динар. Новац су прикупили Милош Главинић и Никола Белић. Тада је старешина овог еснафа био Малиша Михаиловић, а чланови управе, поред осталих, Иван Матијевић, Ђорђе Ристић и Љубо Аврамовић.⁸

Ако се брижљивије анализирају подаци из деловодног протокола од 1890. године па надаље, уочава се чиме су се све бавили и Еснаф и његови чланови, уз бригу о заштити свог заната, трошењу средстава и пружање помоћи сиромашним или породицама преминулих.

Начелство округа рудничког наредило је 14. новембра 1890. Мићу Шуљагићу — који је дуго био старешина — и осталим члановима управе да одмах еснафске рачуне предају Ђорђу Ристићу. Иако се не каже који су мотиви за ову наредбу, јасно је да се радило о некаквим неспоразумима око примопредаје дужности. Суд општине чачанске јавио је 13. децембра 1890. да ће 16. децембра у Чачак доћи епископ жички, па препоручио да тада што већи број чланова дође у цркву. Милоје Ђукић дао је 10. јануара 1891. изјаву да „не упражњава радњу на своју руку“. (Вероватно је за нешто био опоменут). Истовремено, протоколирано је решење којим је

наложено да плате еснафску таксу они који то још нису учинили. Суд општине чачанске тражио је 9. марта 1891. списак лица која „упражњавају радњу без права“, а 7. априла 1891. старешина Еснафа оптужује властима среза трнавског Обрада Лазовића и неке друге истичући да бесправно раде. Већ сутрадан, Начелство среза Трнавског извештено је да Стојан Петковић и ортаци држе кафану, „нашта личног права немају“. Суд општине чачанске наредио је 11. јуна 1891. старешини Еснафа да позове чланове у цркву 15. јуна — када ће бити одржан парастос погинулим у ратовима. Еснафски старешина молио је „среску власт“ 17. јуна 1891. да пошаље званичника који ће посетити радионице и увидети ко бесправно ради. Старешина Еснафа је 8. фебруара 1892. протоколисао решење Механског еснафа којим је обавезан да прикупи дугове за касу еснафску. Тада је Еснаф позвао своје чланове да дају добровољне прилоге за Русе који се „муче од глади“. Старешина Еснафа молио је 19. маја 1900. Начелство среса трнавског да „забрани готовљење јела и примање на преноћиште пекарима и кафеџијама“. Приложен је и списак тих људи, али ми, нажалост, до њега нисмо дошла. Те године, 3. августа, еснафски старешина тужио је Начелству среза трнавског пекаре који бесправно раде и захтевао да их он „упути да виде моја права“ (мисли се, свакако, на права старешине). Еснаф је 29. фебруара 1902. молио Среско начелство да забрани бесправан рад калфама и да им нареди да изваде „калфенско писмо“, али да се на истоветан начин поступи и са мајсторима. Тих и таквих захтева било је и раније — не само 1894. године када је пекарима Сави Плазини и Милану Јелићу требало издати „мајсторско право“ (што ће рећи — право на полагање мајсторског испита).⁹

И ова хронологија, из деловодника, сама за себе, доста говори о правима, дужностима и пословима Еснафа.

СОЦИЈАЛНО СТАРАЊЕ

Управа Еснафа или сви чланови решавали су и неке социјалне проблеме. Нарочито је вођена брига о сопственом чланству и припадницима њихових породица.

Тако је 23. децембра 1887. Еснаф одлучио: „Услед наступајућег хришћанског празника Христовог рождества, из обзира хуманости а с погледом на сиротно и бедно стање чланова и породица помрлих чланова Еснафа механско-кафенско-пекарског потписати чланови решише да се изда из еснафске касе као милостиња, да

би они могли бар колико толико сада за идући празник подмирити најнужније потребе и то: Николи Васићу 4 динара, Вујани Миливојевић 2 динара, Савки С. Ђумурџије 2 динара, Љубици Риста Марковића 4 динара, Христини Цвијовић 4 динара, Тани Б. Богићевић 4 динара, Јанићију Јелесијевићу 2 динара, Павлу Селаковићу 4 динара и Милану Гавриловићу 3 динара¹⁰. Када су 1891. умрли Павле Селаковић и Живојин Илић, за њихову сахрану из еснафске касе издвојено је по 10 динара. У деловоднику се може и ово прочитати: „Да се 8. јуна 1892. године изда 20 динара за сахрану Божа Дмитровића“ (у списку чланова уписан је као Митровић).

Еснаф је својим члановима давао и позајмице. Неки од њих га дугове нису могли да врате. Примерице, Алекса Поповић био је дужан 200 динара, па је молио да му се овај „дуг поклони“. Еснаф је 26. јануара 1889, после утврђивања да је Поповић сиромашан и да „нема изгледа да се предња сума од дужника наплати“, гласањем одлучио да му се „дуг поклони“¹¹. Ово, наравно, није био усамљен случај, мада се водило рачуна да не постане — пракса. Јер, ипак, еснафска каса и није била пребогата.

ПОСЛОВАЊЕ

Дневник касе Механско-пекарског еснафа уведен је 16. децембра 1880. По свој прилици, било је то прво евидентирање финансијског пословања овог еснафа.

На првој станици дневника евидентирано је почетно финансијско стање, примљено од Мића Шуљагића, старешине, и његовог помоћника Сретена Гавровића.

У готовом новцу примљено је 30,15, а у документима (облигације — 913,70, „одсудно решење“ — 240 и једна признаница — 80) 1.233,70 динара. Укупно, дакле, 1.263,85 динара.

На крају 1881. године капитал је износио: у готовом новцу — 747,10 динара. Трошкови пословања били су 325,05 динара. У готовом новцу остало је 325,10, а у облигацијама 1.153,70 динара. Укупан капитал достигао је 1.575,75 динара.

Приходи су углавном потицали од наплаћеног интереса на облигације, кирије од једне куће (нема детаљнијих података о непокретној имовини, али је извесно да је Еснаф имао некакву кућу или локал), улога чланова, накнада за полагање калфенског или мајсторског испита. Расходи су се углавном односили на одржавање седница Еснафа, таксе и пиће за еснафске скупове, уз давање помоћи

сиромашним или породицама погинулих чланова. Рачуни су прегледани и потписивани од стране чланова Еснафа — тако је било 1881. када су рачунопологачи Цветко Пантовић и Сретен Тошић правдали сваку позицију трошкова пред Милованом Продановићем и неким Поповићем (име нечитко).¹² У документу се наводи да је Мићо Шуљагић 22. децембра 1881. узео 35 дуката цесарских, 10 гроша и 10 пара чаршијских код себе „на сокронене“, а „остало је у документима у каси“ (радило се, очито, о извесним правима, и обавезама, старешине Еснафа). Овај податак о евиденцији и готовини говори да се у дневнику касе књижило у динарима, а у оптицају готовина је била у цесарским дукатима.

У 1882. из претходне године пренесено је 1.575,75, а остварен је и приход од 627,10 динара. Расходи су достигли 693,90 динара. Када се све сабере и одузме, произилази да је капитал Еснафа износио 1.508,95 динара. Он се састојао из готовине (303,75 динара) и облигација, које су гласиле на имена: Сима Димитријевић (100 динара), Илија Милутиновић (60), Вукајло Савић (100), Милић Кнежевић (84), Вељко Николић (108), Љубомир Антонијевић (60), Вукоман Ђукић (60), Сретен Гавровић (80), Илија Гавровић (70), Милан Гавриловић (120), Витомир Стефановић (37,60), Маринко Рајић (25,60), Мијаило Мирковић (60) и „решење Сд(?) Живановић и његове жене“ (240). Облигације су се налазиле углавном у каси, а неколико и код општинског суда. Ове друге односиле су се, дакле, на захтеве за принудном наплатом. Овакво стање касе предали су Мићо Шуљагић и Сретен Гавровић, а примили: Недељко Јанковић, Обрад Лазовић и М.(нечитко) Микаиловић.¹³

Еснаф је 23. марта 1883. своја потраживања по облигацијама (528,90 динара) и готовом новцу (71,10 динара) преноси у Фонд за подизање чесме у Чачку. Примео их је касир тог фонда Марко Ј. Миликић.¹⁴

За издавање докумената о квалификацијама Еснаф је наплаћивао таксе: за „калфенско писмо“ — 3,20, за „мајсторско писмо“ пекара — 37,60, за „мајсторско писмо“ кафеције или механције — 25,60 динара.

Иначе, расходи су вођени прецизно и тачно. Поред издатака за свакодневно пословање, налазе се и ставке о плаћању данка општини. Наравно, и оне о издацима за еснафску славу (свећа, позивнице, колач, свештеницима за обред, певачким и свирачким дружинама).

У дневнику касе налазе се подаци о синтетичком вођењу прихода и расхода за више година, што раније није чињено. Ради се, извесно је, о пропустима у финансијској дисциплини.

У каси је 28. јануара 1887. евидентирано 994,65 динара: у облигацијама — 985, у готовом новцу — 5,65. Од 28. јануара 1887. до 17. јануара 1891. остварен је приход од 1.132,04 динара, уз „умањење за више обрачунате износе по калфенским писмима“ од 1.123,64 динара. Укупни расходи пословања износили су 1.450,87 динара. Капитал Еснафа био је 17. јуна 1891. године 667,42 динара: у готовом новцу — 5,23, а остало у облигацијама. У напомени овог извештаја рачунопологачи су навели да предају 2.149,90 динара у готовом новцу, облигацијама, квитама и признаницама.

Занимљива је структура данка општинским властима. Еснаф је то плаћао годишње. У 1885. години, рецимо, корисници су били: за принос од капитала — 3,24 динара (ово је оријентационо данашњи порез на доходак), фонду школском — 1,23, фонду санитетском — 0,80, фонду оружном — 0,50, фонду инвалидском — један динар, за одужење државног дуга — 0,69, за трошкове управних власти — 0,06, свештеничком бироу — један динар и за општинске трошкове — 0,32; укупно, дакле, 8,86 динара.¹⁵

На почетку 1891. године еснафски капитал износио је 561,20 динара. Био је дат члановима на позајмицу, а потраживања на имс интереса износила су 262,71 динар.¹⁶

Комисија Еснафа је 13. децембра 1892. констатовала да се располаже са 643,49 динара: у готовини — 242,34 и у облигацијама — 401,15. Толико је дотадашњи старешина Ђорђе Ристић предао новоизабраном старешини и његовом помоћнику Малици Михаиловићу и Аксентију Ружићу. Интерес на облигације износио је 12 одсто годишње. Највећи дужник, са 300 динара, био је Вукоман Ђукић.¹⁷

Седмог марта 1900. еснафска комисија (Ђорђе Ристић, Љубисав Гавриловић и Миљко Мандић) извршила је примопредају касе. Касу и архиву предао је Ђорђе Ристић, који је у међувремену, као старешина, заменио Малицу Михаиловића, а примили су Милоје Алемпијевић и Младен Марковић. Евидентиран је, том приликом, капитал у облигацијама (старим и новим) у укупном износу од 849,30 динара. Иначе, судећи по дневнику касе, Еснаф је од 22. децембра 1892. до 11. децембра 1899. остварио примања од 2.300,45 док су издавања износила 2.094,64 динара. Највећи приходи остварени су издавањем „калфенских писама“ и „мајсторских писама“ и од прилога чланова. Највеће ставке расхода односиле су се на издатке за еснафску славу.

*
* *
*

Иако непотпуни, ови подаци доста говоре о делатности Механско-кафанско-пекарског еснафа у Чачку, који је радио у складу са својим правилима и тада важећим прописима. Мада су се и у њему самом понекад јављали неспоразуми, раздори и сукоби, он је, ипак, успешно штитио своје чланство, а истовремено и постицао осавремењавање њихове делатности.

Ова размимоилажења нарочито ће доћи до изражаја у првим годинама XX века. Резултат свега је — издвајање пекара, који су образовали свој посебан еснаф.

НАПОМЕНЕ

1. Др Никола Вучо, „Распадање еснафа у Србији“, I, Београд, 1954, стр. 51 и 52.
2. Архив Србије, Министарство финансија, Е—ИБ—3—1857 и Е—ИВ—3—1857.
3. Међуопштински историјски архив Чачак (у даљем тексту: ИАЧ), Протокол мајстора, Механско-пекарског еснафа, књ. 7.
4. ИАЧ, Удружење занатлија- К-5, бр. 6695/591 од 1. јуна 1874.
5. ИАЧ, Механско-пекарски еснаф, књига 9.
6. Исто.
7. ИАЧ, Удружења занатлија- К-5. На скуп је позвано 77 чланова: Ано-стол Борђевић, Стеван Недељковић, Јевто Јовановић, Петар Јосиповић, Алекса Поповић, Спасоје Веселиновић, Милан Ристић, Миливој Јанковић, Радо-ван Јовановић, Светозар Досташић, Тимотије Шибинац, Коста Мишић, Радо-ван Славковић, Цветко Петковић, Милутић Радовановић, Јово Миловић, Сава Мацарски, Маринко Рајић, Радоје Војиновић, Стапоје Недељковић, Петко Николић, Сретен Гогић, Лука Маргаћ, Обрад Јазовић, Никола Недељковић, Мића Стојић, Малица Михаиловић, Борђе Перишић, Вукоман Букић, Димитрије Борђевић, Борђе Ристић, Антоније Јовановић, Тодор Варкац, Витомир Стевановић, Милић Кнежевић, Стојан Павловић, Бора Пешкић, Милован Пе-тровић, Петар Гавриловић, Божа Митровић, Милован Бојић, Бока Николић, Раписав Томић, Стеван Јеремић, Милић Босић, Петар Барутић, Мирко Ра-довановић, Миливоје Јовичић, Раде Чоловић, Видоје Недић, Вукадин Жерав-чић, Димитрије Васиљевић, Илија Обрадовић, Васа Ристић, Илија Дуњић, Љу-ба Стојановић, Љуба Игњатовић, Миладин Благојевић, Борђе Нешић, Илија Симоићевић, Андрија Киковић, Јован Стојановић, Трајко Ломовић, Павле Се-лаковић, Милован Продаловић, Дамљан Туцаковић, Никола Бугарчић, Недељ-ко Јанковић, Новак Јовановић, Павле Кукољац, Вукајло Савић, Милосав Је-лудић, Јован Мишић, Тома Загорчић, Радомир Симић и Сима Димитријевић.
8. Исто.
9. ИАЧ, деловодни протокол Еснафа механско-кафанско-пекарског, кн. бр. 11.
10. ИАЧ, Удружења занатлија, Еснаф механско-пекарски, К-5.
11. Исто.

12. ИАЧ, Удружење занатлија, дневна каса Механско-пескарског еснафа, књ. бр. 8.
13. Исто.
14. Исто.
15. ИАЧ, Удружења занатлија, Механско-пескарски еснаф, К-5.
16. Др Никола Вучо, н. д, II, стр. 24.
17. ИАЧ, Еснаф механски, дневник касе, књ. бр. 12.

CORPORATION D'AUBERGISTES, DE CAFETIERS ET DE BOULANGERS DE TCHATCHAK ENTRE 1841 ET 1910

En ayant recours aux sources authentiques, conservées aux Archives historiques des communes qui font partie de l'arrondissement de Tchatchak, l'auteur expose dans ce texte la genèse et l'activité de la corporation d'aubergistes, de cafetiers et de boulangers de Tcharchak avant 1910. Ce faisant, l'auteur rappelle les règles observées lors de l'affiliation d'un membre à cette corporation, le mode de constitution des recettes et la structure des dépenses de cet organisme, la fluctuation du nombre de membres, l'octroi de prêts et l'utilisation de ceux-ci, l'aide apportée aux membres nécessiteux et malades et aux familles des membres décédés.

Vers le début du XXe siècle, l'essor de l'artisanat a entraîné la division de cette corporation: les boulangers l'ont quittée pour en fonder une à part.

Dr Jaroslav Dašić